

ABŞERON ŞƏRAİTİNDƏ QIZILI AKASIYA (*LABURNUM ANAGIROIDES* MEDİK.) NÖVÜNÜN İLKİN İNKİŞAF MƏRHƏLƏSİ

Əliyev E.Y.

AMEA Mərkəzi Nəbatat Bağ, AZ 1004, Bakı, Badamdar yolu,40

E-mail: eldaraliyev1964@qmail.com

Məqalədə Abşeron şəraitində qızılı akasiya (Laburnum anagiroides Medik.) cücərtilərini bioekoloji xüsusiyyətləri, ilkin inkişaf (yuvenil) dövründə morfoqenezi, bir və iki illik bitkilərin böyümə və inkişaf dinamikası, kök sistemi öyrənilmişdir. Müəyyən edilmişdir ki, tədqiq edilən növ Abşeronun torpaq-iqlim şəraitinə yaxşı uyğunlaşır.

Açar sözlər: *Laburnum anagyroides, Abşeron, bioekologiya, morfoqenez, ilkin inkişaf dövrü, böyümə və inkişaf, kök sistemi*

Giriş

Dünyada fəaliyyət göstərən bir çox iri sənaye mərkəzlərində müxtəlif emal zavodları və fabriklər atmosfərə fasiləsiz olaraq kükürd qazı, azot, dəm qazı, qatran maddələri, sement tozu və s. tullantılar buraxır. Atmosferin çirklənməsində günü-gündən sayı artan nəqliyyat (xüsusən avtomobillər) vasitələri də az rol oynamır. Sənaye tullantıları bitkilərə, xüsusən park və yaşıllaşdırmada olan ağac cinslərinə zərərli təsir edir. Emal müəssisələrinin atmosfərə atdığı zərərli qazların fəaliyyəti nəticəsində çirklənmə mərkəzlərinə yaxın ərazilərdə ağac və kol bitkilərinin quruması müşahidə edilir. Kimyəvi və metal emalı zavodları inşa edilərkən uzaqda tikilməli və təmizləyici qurğularla təchiz olunması dendroloqlar tərəfindən qəti tələb edilməlidir. Bu baxımdan quru subtropik iqlimə malik olan, nisbətən yaşıllığı az olan Abşeronda ekoloji tarazlığın bərpası və yaşıllıqların genişləndirilməsi çox vacibdir. Buna görə də Abşeronun quru subtropik iqlim şəraitində yaşıllaşdırma üçün yerli şəraitə daha davamlı uzunömürlü və dekorativliyə malik olan qızılı akasiya (*Laburnum Medik.*) növünü istifadə imkanlarını öyrənməyi qarşımıza məqsəd qoyduq. Qızılı akasiya 5 m-ə qədər hündürlükdə xırda ağac və ya kolludur. Budaqları qövdədən düz, uca doğru sallanan boz-qonur rəngdədir. Yarpaqları üçər olub, uzunsaplaqlıdır. Yarpaqcıqları uzunsov-ellipsvari və ya tərs yumurtavari olub, 3-7 sm uzunluqda, 1,2-2 sm enindədir. Üstdən çılpaq, altdan xırda gümüşü tüklüdür. Çiçəkləri qızılı-sarı rəngdə olub, gümüşü tükçülərə örtülmüş saplağa malikdir. Çiçək 12-17 mm uzunluqdadır. Paxlası 4-10 sm uzunluqda, 6-8 mm enindədir. Üstdən gümüşü tüklü qalınlaşmış tikişə malikdir, toxumları qarıdır. Yarpaqlanması ilə bir vaxtda –aprel–may aylarında çiçəkləyir, meyvələri avqustda yetişir. Azərbaycanda qızılı akasiya mədəni şəraitdə park və bağlarda əkilib becərilir. Təbii halda Qərbi və Cənubi Avropada rast gəlinir [1,3].

Material və metodika

Tədqiqat Mərkəzi Nəbatat Bağının eksperimental sahəsində *Fabaceae* fəsiləsinə aid *Laburnum anagiroides* L. – qızılı akasiya növü üzərində aparılmışdır. Abşeron şəraitində Mərkəzi Nəbatat Bağının eksperimental sahəsində qızılı akasiya növünün cücərtilərini bioekoloji xüsusiyyətləri, ilkin inkişaf (yuvenil) dövründə morfoqenezi, bir və iki illik bitkilərin böyümə və inkişaf dinamikası öyrənilmişdir. Qızılı akasiya növünün biomorfoloji xüsusiyyətlərinin öyrənilməsi zamanı İ.Q. Serebryakovun [5], kök sistemi V.A.Kolesnikovun [2], böyümə və inkişafı isə A.A.Molçanov və V.V.Smironovun [4], bitkinin latınca adı S.Çerepanovun [6] metodlarından istifadə edilmişdir.

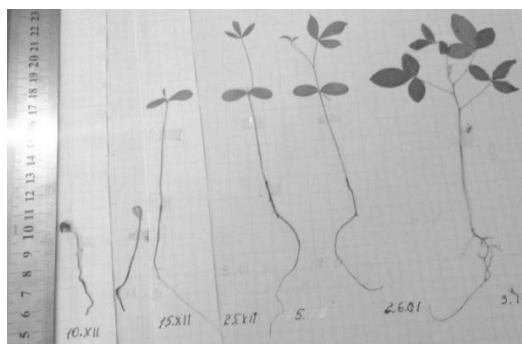
Nəticələr və onların müzakirəsi

Tədqiqatlar Mərkəzi Nəbatat Bağının eksperimental sahəsində aparılmışdır. Abşeronda qızılı akasiya növünün vegetasiya dövrü mart ayının I on günlüyündən başlayaraq oktyabr ayının II on günlüyünə qədər davam edir. Qönçələmə dövrü aprel ayının II-III on günlüyündən, çiçəklənmə isə may ayının I on günlüyündən başlayaraq III on günlüyünə sonunacan davam edir. Meyvələrin əmələ gəlməsi avqustun I on günlüyündən başlayır və tam yetişməsi bu ayın axırlarında müşahidə edilir.

Qızılı akasiya növünün ilkin inkişaf dövründə morfogenezinin öyrənilməsi örtülü şəraitdə səpilməmiş toxumlardan əmələ gəlmiş cücərtilər üzərində aparılmışdır. Toxumlar xüsusi hazırlanmış torpaq qarışığından (torf, peyin, qum-1:1:1) səpilməmişdir. Səpilməmiş toxumlardan ilk cücərtilərin əmələ gəlməsi bir aydan sonra (10.XII.2010) müşahidə edilmişdir.

Qızılı akasiya növünün cücərtilərinin ləpəyarpaqlarının ayəsinin eni 0,4 sm, uzunluğu 0,6 sm, saplağı isə 0,4 sm –dir. Ləpəyarpağının forması yumurtavari olub tamkənarlıdır.

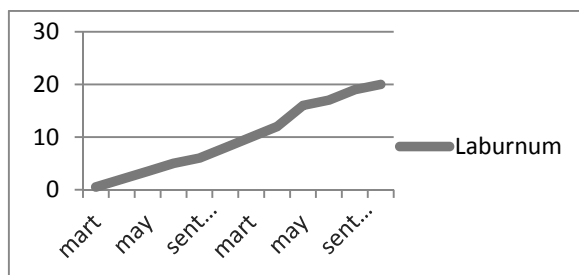
Aparılan fenoloji müşahidələr nəticəsində məlum olmuşdur ki, öyrənilən növdə həqiqi yarpaq 10 gündən sonra əmələ gəlir və 10-15 gündən sonra definitiv forma alır. Yarpağın eni 0,3 sm, uzunluğu 0,6 sm, yarpaq saplağının uzunluğu 0,8 sm olur, 15-20 gündən sonra ikinci həqiqi yarpaq əmələ gəlməyə başlayır, bu zaman isə kökün uzunluğu 2,4 sm çatır (Şəkil 1).

Şək. 1. *Laburnum anagiroides* növünün toxumdan ardıcıl inkişaf fazası

Bir aydan sonra əmələ gəlmiş yarpaqların eni 0,5 sm, uzunluğu 0,7 sm, yarpaq saplağının uzunluğu isə 4 sm olduğu müəyyən edilmişdir. Aparılan biometrik ölçülərə əsasən ləpəyarpağı ilə əmələ gəlmiş ilk yarpaqların arasındakı buğumarasının uzunluğu 0,4 sm-dir, əmələ gələn sonrakı yarpaqlar arasındakı məsafə 0,3 sm olmuşdur. Sonrakı yarpaqlar 7-9 gün intervalı ilə əmələ gəlir. Aprel ayının sonunda yarpaqların kənarlarında xırda tükcüklər əmələ gəlməsi müşahidə edilir. Vegetasiyanın sonunda qızılı akasiya yuvenil bitkisinin gövdəsinin rəngi boz rəng alır. Gövdənin hündürlüyü 6,5 sm-ə, kökünün uzunluğu isə 10-12 sm-ə çatır.

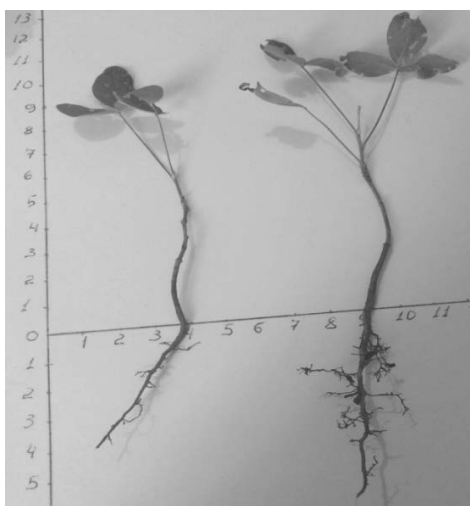
Abşeronda qızılı akasiyanın cücərtilərinin boy və inkişafının öyrənilməsi göstərmişdir ki, cücərtilərin intensiv böyüməsi hava temperaturunun yüksəlməsi ilə (iyul, avqust) tədricən azalır və sentyabr ayınacan davam edən nisbi sakitlik mərhələsinə keçir. Sentyabr ayının əvvəlindən isə yenidən aktiv vegetasiya dövrünə başlayır və noyabr ayına qədər davam edir (Şəkil 2).

Şək. 2. *Laburnum anagiroides* növünün boy artımı dinamikası

Belə ki, bir illik qızılı akasiya növündə vegetasiyanın başlanması martın birinci ongünlüyündə boyartımı 0,5 sm, aprelın ikinci ongünlüyündə 2 sm-çatır. Bu dövrdə onlarda ilk budaqlanmanın başlanması müşahidə edilir. May ayının birinci ongünlüyündə bitkinin hündürlüyü 3,5 sm, iyunun ikinci ongünlüyündə 5 sm, sentyabrın birinci ongünlüyündə 6 sm, oktyabrın ikinci ongünlüyündə 10 sm olması müşahidə edilmişdir. Hal-hazırda bitkinin hündürlüyü 18-20 sm-ə çatır.

Eyni zamanda, bir və iki illik qızılı akasiya növünün kök sisteminin öyrənilməsi göstərmişdir ki, əsas kökünün uzunluğu bir illik bitkilərdə 5-7 sm, 7-9 ədəd yan köklərin uzunluğu 2-5 sm, kök kütləsinin yerləşmə dərinliyi 5,4 sm olmuşdur (Şəkil 3).

Şək. 3. Bir və iki illik qızılı akasiya növünün kök sistemi

İki illik bitkilərin əsas kökün uzunluğu 12- 19 sm, 6-11 ədəd olan yan köklərin uzunluğu orta hesabla 5-14 sm müşahidə edilmişdir. Eyni zamanda yan köklərdən II-ci və III –cü dərəcəli 13-16 ədəd köklər aralanmışdır. Kök kütləsinin torpağın 6-10 sm dərinliyində yerləşdirilməsi müəyyən edilmişdir. Beləliklə, bir və iki illik bitkilərin kök sisteminin öyrənilməsi göstərmişdir ki, Abşeron şəraitində onlar yaxşı inkişaf edir.

Müyyən edilmişdir ki, Abşeron şəraitində bu növün cücərtilərini yaxşı boy verməsi və inkişaf etməsi iqlim, torpaq faktorundan və suvarma rejimindən asılıdır.

Tədqiqatların nəticəsində, Abşeron şəraitində qızılı akasiya növünün biomorfoloji xüsusiyyətlərinin, boy və inkişafının, kök sisteminin öyrənilməsi quru subtropik iqlim şəraitinə tam uyğunlaşmasını göstərir. Aran rayonlarında suvarma tələb etmir. Abşeronda park və yaşıllaşdırma işlərində bəzək bitkisi kimi istifadə olunması məqsədə uyğundur.

Ədəbiyyat

1. Əliyev E.Y. Abşeron şəraitində bəzi ağac və köl növlərinin morfoqenezi. "Xəbərlər" j., 67 c., №1. 2012, s. 160-164
2. Колесников В.А. Корневая система плодовых и ягодных растений. М., «Колос», 1974, 509 стр.
3. Лапин П.И. Сезонный ритм развития древесных растений и его значение для интродукции. Бюлл. ГБС АН СССР, вып.65, 1967, с.13-18
4. Молчанов А.А., Смирнов В.В. Методика изучения прироста древесных растений. М., Наука, 1967, 95 стр.

5. **Серебряков И.Г.** Сравнительный анализ некоторых признаков ритма сезонного развития растений различных ботанико-географических зон СССР. Бюлл. МОИП ОБН АН СССР, 1964, вып. V, с. 62-67
6. **Черепанов С.К.** Сосудистые (в пределах бывшего СССР) . СПб, 1995. Мир и семья, 992 стр.

Алиев Э.Я.

**ЭТАПЫ ПЕРВИЧНОГО РАЗВИТИЯ БОБОВНИКА
(*LABURNUM ANAGIROIDES* MEDİK.) В УСЛОВИЯХ АБШЕРОНА**

В статье приводятся данные по изучению биоэкологических особенностей всходов, начальной стадии развития морфогенеза, динамики роста и развития одно- и двухлетних растений *Laburnum anagyroides* L. в условиях Абшерона. Выявлено, что исследуемый вид хорошо адаптируется в почвенно-климатических условиях Абшерона.

Ключевые слова: *Laburnum anagyroides* L., Абшерон, биоэкология, период первичного развития, рост, развитие, корневая система

Aliyev E.A.

**THE FIRST PERIOD OF PRIMARY DEVELOPMENT OF SPECIES
(*LABURNUM ANAGIROIDES* MEDİK.) IN CONDITIONS OF ABSHERON**

In article is cited the data on studying of biological features of shoots, initial stages of development of *Laburnum* L. morfogenesis, dynamics of growth and development of one- and two-year plants of the in Absheron. As a result of research is revealed, that is steady climatic factors.

Keywords: *Laburnum anagyroides* L., Absheron, bioecological, the period of primary development, growth, development, root system

Redaksiyaya daxil olma tarixi: 31.X.2018